

КОМПАРАТИВНЕ СТУДИЈЕ

УДК:
Примљено: 23. 10. 2007.
Прихваћено: 10. 11. 2007.
Оригинални научни рад

Српска политичка мисао
број 3-4/2007.
год. 14. vol. 19.
стр. 113-130.

Драгана Митровић
Факултет политичких наука, Београд

ШАНГАЈСКА ОРГАНИЗАЦИЈА ЗА САРАДЊУ – НАСТАНАК, ЦИЉЕВИ И ДОМЕТИ НОВЕ БЕЗБЕДНОСНО-ЕКОНОМСКЕ СТРУКТУРЕ (ЦЕНТРАЛНЕ) АЗИЈЕ (II)

Заједнички развој чланица је према Декларацију о оснивању Шангајске организације за сарадњу један од основних циљева Организације. Огроман потенцијал и изразите могућности за сарадњу постоје, према овој декларацији, и за билатералне и мултиралтералне облике економске сарадње међу чланицама. Са циљем реализовања овог потенцијала, одмах је покренут процес преговарања како би се дошло до стварања оквира који би укључио дугорочне и друге планове бројних видова кооперације, а најпре изградио њен правни оквир. Овај оквир је у последњих неколико година успео да постане повољно окружење за економски развој чланица, и да ојача Организацију као целину. Пре свега, на принципима једнакости, узајамне користи, тржишне економије, узајамног отварања својих привреда, кроз комбинацију мултилатералних и билатералних настојања и разноврсних облика сарадње, омогућена је максимализација користи од комплементарности привреда и богатства ресурсима, како би био омогућен убрзан развој свих чланица Организације.

Након последњег, петог, самита ШОС, из 2006. године, формирано је 127 специфичних пројеката и формирано седам професионалних радних група, које имају за задатак да нађу решења за унапређење мултилатералне сарадње у области инспекције квалитета производа, за царинске процедуре које ограничавају и успоравају транснационални транспорт и трговину, е-трговину, унапређење инвестирања, енергетике и телекомуникација. Такође је владама појединачних чланица стављено у задатак да подрже многе специфичне пројекте за регионалну економску сарадњу стварајућу неопходни амбијент за њихову реализацију, а на нивоу Организације кинеска страна је иницирала доношење мултилатералног споразума о заштити инвестиција. Као поља где је мултилатерална сарадња најпотребнија на краћи и средњи рок, најпре кроз трговину и инвестиције, истакнути су енергетика, производња и пренос електричне енергије, транспорт и телекомуникације, пољопривреда, апарати за домаћинство, лака и текстилна индустрија. У другој фази, омогућен би био готово слободан проток роба, капитала, услуга и технологије, а као трећи стадијум мултилатералне сарадње, предвиђено је успостављање слободног тржишта. Овакав замах и изграђена инфраструктура мултилатералне економске сарадње би омогућила да овако интегрисане привреде земаља региона достигну комбиновану вредност својих БДП која би чинила око 30% укупне светске производње у 2020. години.

Према подацима НР Кине, ова земља је са осталих пет чланица у 2005. години остварила вредност трговинске размене од 40 милијарди US\$, што је за 212% више него у 2001. години, док су кинеске инвестиције у остале чланице ШОС 2005. године износиле 8 милијарди US\$, четири пута више него у години када је Организација основана. Удео кинеско-руске трговине увелико претеже у овом износу, обзиром да је њена вредност 2006. године износила 33,4 милијарде US\$. И кинеско-руска трговина је забележила огроман раст, будући да је 2001. године њена вредност била 10,67 милијарди US\$¹⁾, са значајним доприносом који овоме даје погранична трговина и сарадња у региону руског Далеког истока. Обзиром да је један од највиталнијих и најпогоднијих облика за интензивирање трговине управо погранична сарадња, кинеска страна је иници-

1) Након успона у политичким односима и потписивања Добросуседског уговора о пријатељству и сарадњи у 2001. години, трговинска и економска сарадња генерално, крећу убрзано узлазном линијом. За свега три године трговинска размена премашује вредност од 20 милијарди US\$, односно увећава се око шест пута у десетогодишњем периоду 1996-2006. Драстични пад руског извоза, нарочито машина и електро-производа (202 милиона US\$ 2006.) и увођење бројних административних препрека трговини од стране руске владе, утицали су на успоравање раста размене и донекле угрожавају заједнички план о достизању вредности билатералне трговине од 60-80 милијарди US\$ 2020. године.

цирала и значајно инвестирала у изградњу пограничне трговинске зоне са Казахстаном, у Коргасу, древном трговачком одредишту из доба Свиленог пута. Планирајући да уложи око милијарду америчких долара у инфраструктуру овог пројекта, који ће се градити око пет година (2006-2011.) кинеска влада жели не само да омогући интензивирање трговине са Казахстаном, већ и искористи ову базу за развој трговине са другим државама Централне Азије, али и да ту отвори још један улаз за европско тржиште.

Потенциран је и значај улоге конзорцијума банака Организације, који би у сарадњи са другим међународним финансијским институцијама давао финансијску подршку регионалној економској сарадњи. На самиту у Ташкенту 2004. године кинеска страна је понудила 900 милијарди US\$ зајма другим земљама чланицама Организације, којим би под преференцијалним условима кредитирала њихов увоз одређених производа из Кине. На самиту у Астани 2005. године, а нарочито Пекингу 2006. године, додатно су олакшани услови овог аранжмана.

Кинеска страна је била нарочито агилна у подстицању интензивирања сарадње у области заједничког истраживања нафте и гаса, нудећи своје партнерске предности – савремену технологију, финансијску подршку за истраживање и експлоатацију, ангажовање минимум 90% локалне радне снаге, поштовање домаћих прописа и еколошких стандарда. Кина, други највећи светски увозник и потрошач нафте²⁾, али и шести светски произвођач³⁾, од 144 милиона тона сирове нафте које је увезла 2005. године, 11% је потицало из партнерских земаља из ШОС. Један од најуочљивијих плодова ове сарадње је транснационални нафтофод од Алатава у Казахстану до кинеске границе у аутономној области Шинђијанг, који је почео са радом у мају 2006. године⁴⁾. Овај нафтовод, дугачак 962,2 км пројектован је да преноси 20 милиона тона нафте годишње из региона Каспијског мора, док је 2006. Кина кроз њега увезла око 4,75 милиона тона сирове нафте из Казахстана⁵⁾. Ово је иначе, само прва фаза планираног нафтовода дужине 3.000 км, вредног око 3 милијарде US\$, којим ће се сирова нафта из Каспијског мора превозити на кинески запад (од Атирава (Атырау), преко Кенкијака (Кенкијак), до Кумкола, односно Атасуа у Казахстану до Алашанкова на казачко-кинеској граници, а одатле на исток и југоисток

2) Према подацима Државног савета НР Кине у 2005. години години потрошња нафте је износила 325 милиона тона.

3) У 2005. години НР Кина је произвела 183 милиона тона нафте.

4) Нафтовод је коштао 700 милиона US\$, а равноправни инвеститори су две владе.

5) За 2007. годину се предвиђа раст количине сирове нафте на 8 милиона тона.

Кине. У 2005. години Кина је и са Узбекистаном потписала уговор о куповини нафте вредан 600 милиона америчких долара.

Током 2005. године кинески највећи произвођач нафте и гаса, China National Petroleum Corp (CNPC), је споразумно преузео Petro Kazakhstan Inc⁶⁾ за 4,18 милијарди US\$, што је највеће кинеско улагање у иностранству⁷⁾. У овом надметању CNPC је победио индијског ривала, и то три недеље након што је China National Off-shore Oil Corp Limited (CNOOC) под политичким притисцима услед противљења америчког Конгреса одустао од планиране куповине Unocal-a, вредне 18,5 милијарди US\$. Са становишта економске стратегије ово је огроман успех кинеске компаније и Кине, обзиром да је део настојања да се умањи зависност од „загушења“ Малака пролаза кроз који пролази најважнији водени пут нафте са Средњег истока за Кину и Јапан⁸⁾, као и најкраћа поморска рута која везује ове две азијске силе са трећом - Индијом. С обзиром на апсолутну контролу коју САД и њени савезници имају над морским рутама ка и од Средњег истока, очигледна је корист и предност овог новог канала за увоз нафте за НР Кину. Осим тога, у такмичењу два велика и све већа купца енергената, Индије и Кине, за страним резервама нафте и гаса, Кина је забележила још једну победу, пре свега захваљујући дугогодишњем пажљивом грађењу односа политичке и економске сарадње са Казахстаном, појачаним у оквиру ШОС. Интерес Казахстана, који нема излаз на море, а планира да утростручи своју производњу нафте до 2015. године је сарадња са доказано поузданим партнером кроз уступање дела своје производње и експлоатације, изградњу нових гасовода и нафтовода за безбедну и дугорочну реализацију повећаног извоза, побољшања у технологији експлоатације нафте и гаса, као и боље снабдевање домаћег тржишта. Управо захваљујући повећаном извозу нафте и гаса ова држава је бележила у три узастопне године које су претходиле овој куповини раст БДП од 10%. Казахстан такође има интерес да кроз продор на кинеско тржиште преко њега стигне и до пацифичког. Овај интерес деле и остале земље централне Азије, будући да је ова рута само део будуће мреже гасовода и нафтовода, који би преко Кине и руског Далеког истока ишли на исток Азије ка Пацифику и тамошњим великим потрошачима. Међутим, ова настојања морају да буду подупрta огромним улагањима у истраживања нових (38,5 милиона долара 2005. године) и почетак експлоатације регистрованих, као и у

6) Petro Kazakhstan Inc, са седиштем у Канади, је у 2004. имао производњу од 7 милиона тона сирове нафте годишње.

7) Пре тога CNPC успева да купи и мало поље Северни Бузачи (North Buzachi).

8) Према релевантним подацима, увоз око 80% нафте у обе земље пролази овом рутом.

инфраструктуру нафтовода и гасовода. Таква је ситуација и са планираним гигантским руским нафтоводом Источни Сибир – Тихи океан (Eastern Siberia-Pacific Ocean ESPO) који би требало да руску нафту из Тајшета учини доступном купцима на Пацифику – Јапану, Јужној Кореји, САД и другима, преко нафтовода који би се након 4.000 км завршавао у Нахотки. Капацитет овог нафтовода би требало да буде 80 милиона тона годишње, изнад данашњих способности производње, које су 30 милиона тона, (потврђен је капацитет од 700 милиона тона у два извора). Прва фаза овог пројекта – од Тајшета до Скороводина, дужине 800 км, започета је 2005. године и биће завршена крајем 2008. године. Они ће пумпати сирову нафту паралелно са нафтоводом Омск – Иркутск, да би се спојили у Тајшету. Међутим, руска страна је најавила одлагање изградње друге фазе, и коначно се изгледа определила да иде најпре са давно договореним нафтоводом⁹⁾ Ангарск – Даћин, којим би се 30 милиона тона сирове нафте годишње преносило до кинеског тржишта, директно до старе кинеске рафинерије на североистоку земље. Са друге стране, активност Русије је уродила потписивањем споразума између Гаспрома о снабдевању и транзиту са узбечком државном нафтном и гас компанијом, Узбекнефтгас, вредног 1,5 милијарди долара, којим се заправо гарантује руски монопол над гасом и контрола извозом гаса из Узбекистана. Наредне, 2007. године, Русија је са Казахстаном и Туркменистаном потписала уговор о изградњи гасовода, којим се гарантује извоз гаса из ове две земље преко руских гасовода¹⁰⁾. Русија и Казахстан, који поседују треће и друге по величини светске резерве уранијума су у исто време постигли договор о изградњи центра за производњу обогаћеног уранијума, како би њиме снабдевали треће земље за потребе снабдевања енергијом¹¹⁾. У исто време, Кина, односно CNPC је са Узбекнефтгасом потписала споразум вредан 600 милиона US\$, којим је купила 23 мања нафтна поља у области Бухара (Bukhara). Поред настојања да развија систем властитих хидроцентрала, Кина је још увек велико тржиште за увоз електричне енергије, а Русија, Киргистан и Казахстан заинтересовани извозници, што у случају последње две државе укључује и бригу због кинеских мега пројеката скретања и преграђивања водотокова, због којих се угрожава природни прилив вода у ове државе. Киргистан, са завидним потенцијалом извозника електричне енергије и чланица

9) Још 2001. године две земље су се на нивоу премијера сагласиле о изградњи 2.400 км дугачког нафтовода.

10) <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/6649469.stm>

11) Видети: http://news.xinhuanet.com/english/2007-05/10/content_6082991.htm; Резерве Казахстана су око 1 милиона тона, а Русије око 0,8 милиона тона уранијума.

СТО, бележи агресивно присуство кинеског капитала у области енергетике, али и у другим областима привреде, која је далеко од атрактивног амбијента за друге стране инвеститоре, у чему се огледа један од разлога изузетно успешне сарадње у оквиру Организације. Један од значајних пројеката је заједнички кинеско-казахстански, 4 милијарде US\$ вредна термоелектрана у Екибастусу. У оквиру радне групе за енергетику, један од најбитнијих пројеката је и координација развоја мреже хидроелектрана у Таџикистану, која би се преносила кроз Централну Азију. Један од најамбициознијих задатака ове групе је изградња пан-азијске мреже гасовода. Управо је координирање планова, инвестиција и наступа на тржишту и настајање енергетског тржишта оно што чини највећи потенцијал енергетског клуба ШОС, чије је формирање предложио руски председник Владимир Путин¹²⁾.

Изградња саобраћајне инфраструктуре којом би се повезале земље чланице, а затим оне са окружењем, битан је део настојања Организације да створи услове за економски развој привреда чланица, као и да олакша прекограничну и другу комуникацију међу грађанима. Добра саобраћајна инфраструктура, пре свега друмски саобраћај, би омогућио процват трговинске сарадње кроз јачање пограничних трговинских и других веза међу чланицама и истовремено подигао тамошњи низак животни стандард, у исто време чинећи ове земље и тржишта доступним. Овај план који је део агенде економског развоја ШОС део је гигантског евро-азијског плана, у коме учествују Кина, Русија, Јапан и још тридесетак земаља о изградњи 11.000 км дугог коридора, састављеног од ауто-путева и регионалних путева, који би од источне кинеске провинције Ђансу (Lianzungang, Jiangsu) до западне аутономне области Шинђанг (Helgus, Xinjiang), преко Казахстана, Русије, Белорусије, Пољске и Немачке, укупно више од 20 држава и области, ишао до Ротердама. У срцу овог новог Свиленог пута налази се Кина, која изузетно заинтересована за успех подухвата, гради на стотине км нових ауто путева годишње, како би и најзабаченији део своје територије учинила доступним за инвестиције и развој, као и прилив радне снаге. Када цела мрежа буде завршена Кина ће бити повезана добрим путевима, разгранатим у три мреже, са Европом, Централном Азијом, Русијом и Средњим истоком¹³⁾. Аутопут између Таџикистана и Узбекистана, који је део мреже аутопутева

12) Matthew Brummer, „The Shanghai Cooperation Organization and Iran: A Power-Full Union“, *Journal of International Affairs*; Spring 2007, vol.60. no.2, pg.188.

13) До краја 2004. године НР Кина је потписала десет билатералних уговора о друмском саобраћају, и три мултилатерална међународна уговора о отварању 60 међународних друмских прелаза и више од 140 међународних линија за превоз путника, са Русијом,

које вежу Кину, Киргистан и Узбекистан, почео је да се гради крајем 2006. године уз преференцијални зајам одобрен од стране кинеских банака, уз 7,5 милиона долара бесповратне подршке. Кинеске фирме такође граде деонице или путеве у тешким климатским и географским теренима својих суседа, попут тунела у планинској области Сух у Таџикистану. Кинеска страна која на примеру властите разуђене и географски разноврсне територије схвата значај саобраћајне инфраструктуре за развој трговине и непосредних контаката међу људима, укључујући и пословне, као и за укупан економски развој, изузетно је агилна и у овој области сарадње. На територији Казахстана започета је изградња тамошњег дела Азијског аутопута број један. Овај будући аутопут ће се протезати од Урумђија (главни град области Шинђанг) до Истанбула, дугачак је више од 4.820 км, и требало би да буде завршен до 2010. године. Он ће пролазити кроз Ташкент, престоницу Узбекистана и Машад у Ирану. Других једанаест путева везиваће северозападни део Кине са Русијом, Казахстаном, Таџикистаном и Пакистаном¹⁴⁾.

Један од догађаја који је обележио последњи самит Организације у Шангају јесте и оснивање бизнис форума и савета предузетника, будући да је за реализацију акционог плана о економској сарадњи кроз реализацију 127 пројеката, вредних 10 милијарди US\$, усвојеног на састанку премијера 2004. године изузетно битна и сарадња међу самим компанијама из земаља чланица, поред напора које улажу владе. У раду форума и самита учествовало је око пет стотина пословних људи, званичника и стручњака, који су се бавили темама везаним за услове за трговину и инвестиције, сарадњу у конкурисању на тендерима у најважнијим секторима – енергетици, транспорту и телекомуникацијама, као и регионалним финансијским системом, односно закључивањем пословних уговора и финансијских уговора у вредности од око 2 милијарде америчких долара. Неки од најважнијих пројеката су поменути аутопут између Таџикистана и Узбекистана, два високоволтажна електровода у Таџикистану, цемента у Киргистану, производног капацитета од 2.500 тона дневно и хидроцентрала у Казахстану, који имају и регионални и национални значај. Кинеска страна је најавила да ће трговинска сарадња, осим логичне трговине природним ресурсима, више бити усмерена на

Монголијом, Казахстаном, Киргистаном, Таџикистаном, Пакистаном, Узбекистаном, Лаосом, Вијетнамом и Непалом.

14) Према наводима са званичног сајта ШОС, Кина је са другим чланицама Организације повезана преко 25 граничних прелаза за возила: укључујући 15 са Русијом, 7 са Казахстаном, 2 са Киргистаном и 1 са Таџикистаном.

трговину машинским производима, електроником, технолошки софистицираним производима, као и онима који су препознатљиве робне марке. Када економска сарадња достигне циљ о реализовању и „трећег скока“¹⁵⁾, односно када сви предвиђени пројекти буду реализовани, регион ће поседовати разгранату енергетску, транспортну и телекомуникациону мрежу, која ће подстицати даље економско везивање земаља чланица и тиме јачање саме Организације.

Битан део повезивања држава чланица је културна сарадња и размена међу њима, која за сада знатно заостаје за економско - безбедносном сарадњом. Са друге стране, чланице Организације су показале велику отвореност за културни дијалог, будући да су све носиоци старих култура и цивилизација, које су се вековима међусобно прожимале или барем додиривале. На нивоу Организације постоји свест да је културни утицај једнако ефикасан колико и економски, а често јачи од политичког или војног, као и да све културе, обрасци и вредности који постоје у државама чланицама као део њиховог аутохтоног културног идентитета јесу унапред признати као једнако вредни. Кроз међусобну културну размену јача разумевање међу њима, али и подстицајно делује на развој њихових посебних националних култура. На културну сарадњу се гледа као на, са становишта улагања, скромну, а са становишта добити, изузетно плодносну област. Део аутентичних идентитета ових земаља су и различите етнички и расни идентитети, религије и веровања које доминирају у њима – будизам, даоизам, ислам и Православље. Кроз размену и дијалог равноправних, са водећом идејом о заједничкој користи од те сарадње, Организација даје нов и успешан модел коегзистенције и сарадње заједница са различитим идентитетима. За сада се ова сарадња одвија више билатерално, попут изузетно успешне велике манифестације „година Русије“ у Кини 2006. године, и највише уз ослањање на државне органе и институције, док је очигледан огроман простор за мултилатералну активност, али и иницијативу локалних нивоа и невладиног сектора. Такође је ово реално поље и прилика за комерцијалну културну и образовну сарадњу. Током самита у Астани, 2005. године одржан је први уметнички фестивал чланица. На састанку министара културе који је одржан у исто време, договорен програм сарадње у култури током те и наредне године. Током последњег, петог самита ШОС у Шангају, одржан је други уметнички и културни

15) „Први скок“ је стварање бољих услова за трговину и инвестиције, „други“ – продубљивање економске сарадње и „трећи“ - слободан проток роба, капитала, услуга и технологије.

фестивал у коме су учествовали уметници различитих профила из свих држава чланица и посматрача. На самиту у Астани је кинески председник Ху изашао са предлогом и понудом о обуци 1.500 стручњака различитих профила из земаља чланица у Кини, како би се дао подстицај за размену људских ресурса. „Година Русије“ у Кини је подразумевала и реализацију преко две стотине културних или научних активности из ове земље у земљи домаћину.

5. Домети и изазови. Заједнички интерес земаља чланица ШОС читовао се најпре кроз потребу да се међусобне неуралгичне тачке односа залече и превазиђу, те да се кроз елиминацију ових и смањење других безбедносних претњи кроз сарадњу против три зла: „сепаратизма, екстремизма и тероризма“, отвори простор економске и безбедносне сарадње и преко њих успостави стабилност у региону уз помоћ које би ове државе коначно покушале да реализују свој геополитички и геокономски потенцијал. Битан део духа Организације су, према слову основних докумената, међусобно поштовање и прихватање различитих идентитета, традиције, култура и вредности, које чланице поседују и тај дух је, упркос бројним изазовима, сачуван. Са јачањем Организације, њене структуре, облика и дубине сарадње, њеног регионалног и азијског значаја, интересовања за учлањењем и посматрачким статусом, јачала је и њена међународна улога и проширивани су циљеви ШОС-а, док је у исто време оснаживан геополитички положај сваке од чланица.

Економски потенцијал Шангајске организације за сарадњу је огроман, и уверење да је то тако, деле не само саме чланице, већ и државе посматрачи, од којих неке упорно инсистирају да постану чланице, а друге нуде конкретне облике за успостављање трајних облика сарадње, нарочито у области енергетике, имајући на уму и потенцијал слободног тржишта од 1,5 милијарде људи за робу, услуге и трансфер технологије. Област енергетике је, са формирањем енергетског клуба, тј. радне групе за енергетику, чиме је отворена могућност за стварање енергетског тржишта Организације, изузетно оснажена, а њене перспективе попримиле глобални значај. Могућност да уместо билатералних или скромно умрежених трговинских и других аранжмана замени координирана сарадња на пољу инвестиција, истраживања, изградње инфраструктуре, размену технологије, заједничка улагања и усмеравање државних и приватних фондова у заједнички одабране пројекте у оквиру ове заједничке политике, изазвала је прилично подозрење међу земљама Запада, те водећих западних корпорација из ове области. Будући да се као водећи извозници нафте, гаса и електричне енергије надмећу на истим тржиштима земаља источне и југоисточне Азије,

али и Европе, међусобна координација ће довести до повећања ефикасности и економичности у њиховом наступу, пословању сваке од држава у овој области, али и стабилности целог економско-енергетског аранжмана Организације. Осим тога, ојачаће позицију ШОС као енергетског фактора.

Са друге стране, неки аналитичари указују да економска сарадња у оквиру организације нема ни приближно тако сјајне перспекте, с обзиром да су две чланице (НР Кина и Киргистан) чланице СТО, а да Русија и Казахстан настоје да то постану, чиме се у перспективи онемогућава стварање области слободне трговине у оквиру Организације. Међутим, барем на краћи и средњи рок, свако измештање трговинске, нарочито прекограничне сарадње, али и инвестиционе, тако важних свим кинеским централноазијским суседима, као и Узбекистану, у легалне токове, велики је подстицај за њихов економски развој. Често се као ограничења износе примедбе да су Русија и Кина непомирљиви конкуренти у настојању да преузму контролу над резервама нафте и гаса из Централне Азије. Међутим, понашање обе државе - изразита стрпљивост, прагматичност и рачунање на дуге стазе, што је било очигледно и у међусобном „дилу“ у оквиру Источно-сибирског – пацифичког нафтовода, као и паралелних билатералних аранжмана са Казахстаном – указују на постојање разумевања обе стране да су им изгледи далеко бољи уколико сарађују, уместо да се надмећу. Са друге стране, уколико би претенденти на чланство, Иран, велики произвођач нафте и поседник других највећих светских резерви гаса, и Индија, огроман и растући потрошач енергије, заиста и постали чланове, ово би помутило одличне перспективе кинеско-руске сарадње. Са своје стране, Казахстану веома одговара да у овој сарадњи постоји и трећи, кинески, партнер јер тиме односи постају уравнотеженији, а зависност мања. Неки аналитичари износе тезу да је могућност бољег маневрисања у односима са Русијом, уз помоћ кинеског контрабаласта, но што би то било у билатералном сучељавању, један од битнијих параметара по коме државе Централне Азије вреднују своје чланство у ШОС. Са друге стране, већ смо споменули, али и одбацили тврдње да међусобна кинеско-руска конкуренција у овој области немоновно воде до краха економске сарадње у ШОС.

Оно што је компаративна предност нарочито кинеских фирми у сарадњи са државама централне Азије, чланицама ШОС је њихова спремност да поштују лоше, често готово немогуће радне услове, што им уз спремност да дају и неповратне зајмове и повољне развојне кредите, те кредите за куповину наоружања, обезбеђује предност. Осим тога, кинеска глад за енергијом, велики је

подстицај и за њене мале и средње инвеститоре, да поред државних, улажу у енергетске пројекте у земљама Централне Азије, чији привредни амбијент није ни мало повољан. Са друге стране, сваки вид кинеског присуства на тржишту енергената Централне Азије и Русије, неспоран је део њене енергетско-безбедносне политике и неодвојиви и битан део развојних планова.

Развој односа економске међузависности са Казахстаном и Киргистаном и Узбекистаном, након разграничења са прве две државе и регулисања других проблема везаних за границе, од којих је и кренула сарадња у оквиру ШОС, отворио је и могућност делимичне емиграције, а у сваком случају пацификације делова ових етничких група на кинеској територији. Ситуација са Ујгурима и њиховим екстремистичким организацијама на платформи тзв. Источног Туркистана, остаје неразрешено питање, мада је управо сарадњом са ове три центраноазијске државе и Пакистаном, Кина успела да обесхрабри сваку подршку за организовање са националном ујгурском тематиком, а да се релативно успешно обрачунава са војним крилом четири организације које припадају овом покрету и које оперише у региону.

Након самита ШОС у Астани из 2005, а нарочито оног прошлогодишњег, одржаног у Шангају, јако су се умножили гласови који су ШОС оценили као организацију која се најдиректније супротставља геополитичком присуству САД у Централној Азији. Са становишта интереса САД и њених западних савезника у Централној Азији, азијско-пацифичком региону и глобално, Шангајска организација за сарадњу је више изазов него претња, иако су њихови интереси по много чему супротстављени. Најпре, дефиниција и сагледавање узрока и суштине феномена, због кога је Организација првобитно формирана, а САД и НАТО номинално присутни у региону – тероризам и терористичке организације и „режими“, позиционирају ове две стране на супротне тачке. Док Западне савезнице сматрају да су тероризам и терор продукт недемократске природе режима који крше или негирају људска права, чланице ШОС држе до тога да су терористичке организације плод екстремних верских и етничких убеђења њених лидера и чланица, и да је често узрокован или потпомогнут сиромаштвом, незнањем и економским, политичким и војним акцијама „просветитеља“ са Запада. Чини се да би корисније било развијање разумевања за овакве ставове према феномену који изазива глобалну стрепњу и реакцију. На сличан начин, ШОС је од стране неких западних политичара и аналитичара етикетиран као „диктаторски клуб“ или „клуб нецентлмена“, међутим, природа режима или некакво заветовање на развој

„недемократичности“ свакако није разлог њиховог окупљања већ реалне безбедносне претње и питања од заједничког интереса, о којима смо говорили. Могли бисмо да приметимо да прихватање различитих начина уређења, развојних модела и различитих вредности, има приличну предност над моделом сарадње који подразумева униформисаност поменутих елемената које потенцијални партнер мора већ унапред да испуни, са образложењем да су то „опште вредности“, иако су очигледно то тренутне и не баш доследно спровођење, вредности најразвијенијих западних друштава. Додатно, кинески модел развоја даје простора за нови модел успешног економског и друштвеног развоја, кога нема у неолибералним штивима која заговарају диктат модела: западна демократија = неопходан услов за успешну економију.

Кинеско појачано присуство у Централној Азији, и билатерално и кроз Шангајску организацију за сарадњу јесте директан изазов присуству и доминацији САД у овом региону, али и противтежа руском, што је са друге стране, добра вест за прву поменућу државу. Међутим, како смо са више страна образложили, кинеска спремност на улагања тамо где други нису ради да улажу, повезивање, прихватање слабих и сиромашних као себи равних, промовисање заједничких добитака и интереса, упркос томе што је често сама плаћала цену за стварање неког од јавних добара попут поменуте мреже гасовода и нафтовода (књишки пример је свесни губитак од одржавања вредности јуана услед Азијске финансијске кризе, како би амортизовала ударац који је регион претрпео и помогла осталима да се брже опораве), од велике је користи не само за њу, већ и за све поменуте и укључене државе, од којих се није могла приметити нити чути примедба на овај кинески аранжман. Напротив, стари антагонизми и предострожности су углавном замењене похвалама и захвалношћу. Но, то није спречило неке аналитичаре да истичу да „страх од кинеског раста“ и евентуалне доминације влада не само у главама неких од водећих политичара у Конгресу, Пентагону и Белој кући, но и међу кинеским суседима. Оно што јесте угрожено кинеским присуством и постојањем и дељењем ШОС јесте доминација САД у региону и одржавање простора нестабилности, неизвесности и сиромаштва. Такође су озбиљно угрожене терористичке организације које делују у региону, од којих неке, попут Ал каиде, имају прошлост блиско скопчану са активностима САД и њених тајних служби на том простору, које су формирале, обучавале, наоружавале и финансирале деловање ових организација, онда када САД нису желеле да буду препознате као актер у неком конфликту. У интересу стабилности региона је да се

САД не постављају непријатељски према ШОС, но, право питање је да ли је стабилност региона оно што САД виде као свој интерес? Несумљиво је да је агресивно присуство САД и НАТО у региону и постојање америчких војних база на неколико стотина километара од кинеске границе, које довршавају стратешко опкољавање Кине¹⁶⁾, убрзало кинески одговор, но њему су се више него вољно прикључиле и остале чланице. Као једини играч који игра за неколико тимова остао је Казахстан, који то због величине, положаја и природних богатстава може себи да приушти. Из угла америчке стратешке рачунице Казахстан игра важну улогу у овом делу света, као балансер односа између ШОС и САД, те је зато подржан у настојању да добије чланство у СТО, али и редовно посећен и хваљен, упркос јавно исказаној намери да ојача економске везе са Ираном. Посматрачки статус Ирана и заинтересованост ове земље да се укључи у, нарочито економске, планове Организације додатно компликује питање геополитичког сучељавања ШОС и САД, односно НАТО.

Проширење ШОС, за које је потребна једногласно донета одлука, је питање које показује њене и слабе и јаке стране. У овом моменту, а и у догледно време, јасно је да не постоји жеља да се Организација прошири новим чланицама, иако је њена позиција знатно ојачана појавом земаља посматрача попут Ирана, Индије и Пакистана. Међутим, очито је да би капацитет организације да се носи са безбедносним претњама био драстично умањен учлањењем поменутих држава. У случају Ирана, који има легитимне и хитне интересе да се чвршће интегрише у овакву организацију и из економских и политичких разлога и тиме барем олакша неподношљив стисак економских санкција због којих 30% светских резерви гаса које поседује и знатних резерви нафте, те најприроднију руту за пренос нафте и гаса из Каспијског мора до Персијског залива, фактички не може да комерцијално експлоатише, као и незавидну позицију осумњиченог илегалног произвођача нуклеарне бомбе. Упркос заинтересованости за развој економске сарадње за Ираном, те политичке подршке развоју нуклеарног материјала за цивилне потребе, коју Русија и Кина, као и друге чланице ШОС, исказују, чланство ове државе било би непотребан баласт и сувише ризикан потез. Пакистан је већ укључен у одређене развојне инфраструктурне пројекте, безбедносна сарадња са њим на завидном нивоу, али пуноправно чланство из политичких разлога, односно разлога без-

16) D. Mitrović: The Strategic-Security Position of China After September 11, 2001“, Centre for Civil-Military Relations, Belgrade, (03. June 2005 - Occasional paper No. 12), <http://www.ccmr-bg.org/cms/view.php?id=1849>.

бедносних гаранција у оквиру ШОС, не чини се реалном опцијом на дужи рок. У случају Индије, Кина никако није вољна да, упркос неспорном успону билатералних политичких односа и изванредне економске сарадње, дозволи да конкурент, блиски амерички савезник и маркирани „противтег“ кинеском успону у Азији, постане члан ШОС и тако поново искуси спретност Индије и коришћење, мукотрпним, пажљивим и доследним кинеским ангажманом створене мреже односа, као што се догодило са АСЕАН-ом. Званично образложење је да правни оквир за проширење још не постоји, те је стога немогуће проширивање ШОС у овом моменту, док је свака сарадња са посматрачима и гостима изузетно добродошла.

Неки аутори практикују да цитирају антикинеске ставове или страховања због снажења кинеског присуства на простору Централне Азије из руске штампе, да се позивају на ставове одређених личности у кинеском естаблишменту које нису имале довољно стрпљења нити разумевања за бројна руска прерачунавања и премишљања, ћутања и прећутне измене већ постигнутих договора, везаних за нафтовод Ангарск - Даћин, као потпору својих тврдњи да односи између два азијска цина нису засновани на искрености и подударности интереса, већ су пуни подозрења и прикривеног ривалства. Но, то што одређене личности из политичке, академске, медијске и других сфера у обе земље имају оваква и слична мишљења још је далеко од давања довољно простора за закључак да су то и ставови лидера ових земаља и да имају било какав политички значај и утицај на доношење стратешких одлука. Иако је ШОС прва међународна организација, са седиштем у Пекингу, основана на кинеску иницијативу, са на много места препознатљивим кинеским печатом, несумњив је интерес Русије да гради и користи све могућности које она нуди за реализацију очитих руских геополитичких и геоекономских интереса у региону, али и глобално. Као и Кини, мирно и стимулативно окружење можда је и најзначајнији допринос који свака држава у фази опоравка и бурног економског развоја може да добије од непосредних суседа, како би своје ресурсе алоцирала доминантно у складу са потребама своје визије економског и социјалног развоја, а што мање у одржавање мира и безбедности, те ово важи једнако и за Русију, Казахстан, Киргистан и Узбекистан. Ово поготово важи за државу са најдужом границом на свету. У поређењу са овим основним стратешким циљем и на њему изграђеном солидрношћу, сви ривалитети и конкурентски изазови међу савезницима и сарадницима имају неупоредиво мањи значај. Међутим, ШОС је својим чланицама пружила много

више – могућност да коначно реализују свој историјски геополитички потенцијал, и на томе је изграђена солидарност међу њима.

Са друге стране, активан и изузетно успешан кинески наступ у Централној Азији, те нарастање Организације и њеног значаја и утицаја, дао је подстрека да се позове на „обуздавање“ Кине и по сваку цену осујећивање ширења њеног утицаја наспрам непрестаног опадања утицаја САД. Будући да полазе са различитих позиција, драстично другачијих локација и имају суштински друкчије интересе, па су и резултати, односно последице реализације њихових интереса по земље у региону суштински различити, бележе и супротне резултате. Кинески је за сада завидан и тешко оспорив, док је положај САД и НАТО у региону, све лошији, контрапродуктиван, све мање пожељан, а на моменте загорчан и понижењима, попут речите епизоде са избацивањем из базе у Канахару и рентирањем под новим условима оне у Манасу. Уместо бруталног војног ангажовања, политичких уцена и санкција, САД би морале да омекшају свој приступ и уваже позиција централно-азијских држава о питањима која их се најдиректније тичу, а нарочито да уваже реалност и легитимност снажног кинеског и руског присуства у њиховом традиционалном безбедносном, економском и културном залеђу.

Највише у прилог будућности Организације говори концепт мултилатерализма и новог модела односа у Азији и глобално, али и окренутост ШОС развоју и решавању горућих проблема, које ни једна од чланица појединачно не може да реши сама, па ни оне највеће. Најпре, кроз креирање модела односа у коме се све иницијативе реализују након консултација и постигнуте једногласне сагласности је модел у коме сви добијају и у коме се свако осећа довољно комотно, иако су остали партнери највећа и најмногљуднија држава света. Кинеско настојање да у оваквој структури може да реализује своје интересе, па макар они били и супротни интересима САД, потпуно је легитимно, јер ниједна држава не настоји да буде оснивач или члан организација које имају циљеве супротне њеним интресима, већ обрнуто, и није „доказ“⁴ никаквих империјалних аспирација Кине, макако пажљиво их неки истраживачи и политичари тражили. Напротив, кинески ангажман у оквиру ШОС-а, логичан је след и наставак препознатљивих кинеских активности на стварању мреже сарадње у оквиру реализовања „политике отворених врата“, попут оних у оквирима АСЕАН+1, АСЕАН+3, АСЕМ, АПЕК, Шестостраних преговора о корејском нуклеарном питању и др. Тврдње да је ШОС заправо и створен да буде пандан НАТО-у не стоје, иако су се чланице

колективно обавезале на међусобну заштиту безбедности, и упркос све већим и ефектнијим заједничким анти-терористичким вежбама, будући да је Организација у својој будућности суштински окренута унапређењу регионалног развоја, као што је видљиво из анализе докумената самита у Шангају. Борба са безбедносним претњама је нужни пратилац овог процеса. Поред институционализовања свих видова економске сарадње, те формулисање три степена економске интеграције и потенцијалним тржиштем од готово 1,5 милијарде потрошача и фантастичним енергетским потенцијалом, Организација се обавезала да надгледа и формира анти-наркотичку зону око Авганистана, будући да је шверц наркотика једна од највећих нетрадиционалних безбедносних претњи са којима се суочавају, заједно за шверцом људских бића и оружја. У њих свакако спадају и проблем ширења вируса HIV, односно СИДЕ, птичјег грипа, САРС-а и других повремених или сталних заразних болести, изградња или јачање система здравствене и социјалне заштите, чврстог правног поретка. Сви ови изазови по својој природи јесу транснационални или глобални и ниједна држава их не може изоловано решити, те је интерес свих чланица ШОС да то чине заједно изузетан и очигледан. У исто време капацитет Организације да се носи са овим претњама, да сабира ресурсе свих чланица и усмерава их на реализовање заједничких циљева економског, политичког и социјалног развоја региона доприноси јачању њеног значаја и престижа.

Резиме

Шангајска организација за сарадњу (ШОС), основана 2001. године у Шангају, чије су чланице НР Кина, Русија, Казахстан, Киргистан, Тацикистан, и Узбекистан, а посматрачи: Иран, Индија, Монголија и Пакистан, нов је, али и изузетно значајан безбедносно-економски облик организовања у Централној и источној Азији. Током шест година постојања дошло је до јачања Организације, као и развоја односа између свих чланица у бројним областима – од утврђивања међудржавних разграничења и заједничког надгледања границе, заједничког одговора на традиционалне и нетрадиционалне безбедносне претње, политичке сарадње, сарадње у области културе, образовања, до трговине, пољопривреде, транспорта, транспортне инфраструктуре, инвестиција, а нарочито у области истраживања, експлоатације и преноса нафте и гаса. Са растом утицаја Шангајске организација за сарадњу као успешног оквира за изградњу поверења у региону, развијање бројних видова сарадње,

а најпре економске и безбедносне, на принципима равноправности и уважавања различитости култура и модела и путева развоја чланица растао је и њен углед у региону и глобално.

Од снажног присуства САД и НАТО у региону, нарочито од инвазије на Авганистан, улога ШОС је доживела значајан преображај, али и један од највећих изазова, на који је, за сада нашла начина да одговори кроз продубљивање сарадње и изградњу институционалног оквира. Ипак, с обзиром на изузетну геополитичку осетљивост региона, бројне наслеђене и постојеће противречности, Организација, поред изузетне економске перспективе, нарочито у области енергената, саобраћајне инфраструктуре и трговине, у свом будућем развоју мора да рачуна и са озбиљним ограничењима и изазовима. Са друге стране, она је већ постала безбедносни, политички и економски фактор у региону, на који сваки од присутних актера регионалних, али и глобалних геополитичких дешавања рачуна.

Кључне речи: организација, сарадња, безбедност, Централна Азија, развој, енергетика.

Dragana Mitrovic
Institute for Political Studies, Belgrade

SHANGHAI COOPERATION ORGANIZATION – GENESIS, AIMS AND OBJECTIVES OF THE NEW SECURITY AND ECONOMIC STRUCTURE IN (CENTRAL) ASIA

Summary

Shanghai Cooperation Organization (SCO), founded in 2001 in Shanghai, with PR China, The Russian Federation, The Republic of Kazakhstan, the Kyrgyz Republic, The Republic of Tajikistan and the Republic of Uzbekistan as members, and India, Iran, Mongolia and Pakistan as observers, is new, but very important security and economic organizational frame in Central and East Asia. During the last six years of its' existence the Organization grew stronger, as well as development of relations among the member states in numerous fields – from border demarcation issues and common border surveillance, common respond to traditional and non-traditional security threats, to political coop-

eration, co-op in culture, education, trade, agriculture, transportation, transport infrastructure, investment, especially in the field of exploration, exploitation and transit of oil and gas. With the growing influence of the Shanghai Cooperation Organization as successful framework for the confidence building in the region, development of various ways of cooperation, firstly economic and security ones, but on the principles of the equal footing and respect for differences among cultures and models and paths of development of its' members, influence and respect for the Organization has been growing in the region and globally.

Since the strong presence of the USA and NATO in the region, especially since the invasion of Afghanistan, the role of the SCO has significantly changed, and been challenged. So far, it has found the way to respond through deepening its' cooperation and building its' institutional base. Nonetheless, because of the exceptional geopolitical sensitivity of the region, numerous inherited and existing contradictions, the Organization, beyond its huge economic perspective, especially in the fields of energy, traffic infrastructure and trade, has to count on serious limitations and challenges in its' future. On the other hand, it has already become security, political and economic factor in the region, counted on by all the other regional and global geopolitical players.

Key words: Organization, cooperation, security, Central Asia, development, energy.